

A szabadkereskedelmi elmélet bírálata.

Nagyon érdekes és tanulságos az a küzdelem, a mely Angliában a szabadkereskedelem hívei és ellenesei között folyik. A múlt század első felében jutott győzelemre a szabadkereskedelem elmélete az angol politikában. Innen járta meg diadalútját az európai szárazföldön is. Uralkodása azonban rövidebb életű volt itten, mint a brit szigeteken. Ma már épen nem mondhatjuk tanait általánosan uralkodóknak, még kevésbé áll azoknak alapján az európai szárazföld kereskedelmi politikája. Az angol viszonyok azonban különösen kedvezők voltak abban a tekintetben, hogy ott a szabadkereskedelmi tantételt a gyakorlati politika józan életbölcseiségének is tekintették. Angolország eddig megközelíthetetlen kereskedelmi fölsősége kiszámíthatatlan időkre látszott arra elhívni a brit szigeteket, hogy a szabadkereskedelem hittételeinek melegágyává legyenek.

De változnak az idők. S habár az angol gazdasági politika még mindig a szabadkereskedelem elveihez símül, valami tűnőfélben van már Angliában is: a hit a szabadkereskedelmi tanok föltétlen és mindenütt üdvözítő voltában.

Utat tör Angliában is lassan-lassan az a meggyőződés, hogy a szabadkereskedelmi tanok is viszonylagos érvényűek csupán s nem lehetnek gazdaságtani hittételek – dogmák – minden országban s minden körülmények között egyaránt. Utat tör ott is az a vélemény, hogy a különböző gazdasági helyzetek, a fejlődés különböző fokai, az állapotok kedvezőbb vagy kedvezőtlenebb volta szerint a gazdasági politikának s azzal szemben az állam és törvényhozás magatartásának is különböző utakat kell követnie. S habár az igaz hitű hívők mindezekből nem engednek a szabadkereskedelmi tanoknak az élet által való megczáfolására következtetni, a helyzet változása kétségtelen. Hogy Angliában még mindig a szabadkereskedelmi irány követői vannak túlsúlyban, ez csak azt mutatja, hogy magára Angolországra vonatkozólag még mindig a szabadkereskedelem rendszerét tartja helyesnek a közvélemény nagyobbik része, a mi azonban mit sem bizonyít más államokra vonatkozólag.

Csak a minap bukott meg Manchesterben a szabadkereskedelmi jelölt, – hozzá a kormány tagja. Nem egyik jele-e ez is annak, hogy az angol közvélemény is más szemmel kezdi már tekinteni az egykori hittételeket?

A két ellentétes nézet gondolatvilágában érdekes bizonyítékokat csoportosít L. S. AMERY munkája: *The fundamental Fallacies of Free Trade. Four adresses on the logical groundwork of the free trade theory.* (London 1906. The National Review Office. 112. 1. 8°.) Kis könyv, de annál figyelemreméltóbb az, a mit mond. Nem annyira föltalálja, mint inkább hadvezető módjára sorakoztatja az erősségeket a *laissez faire* tétéleivel szemben. Űgyesen találja el amazok achillesi sarkait. Bírálata éles és meggyőző. Nem annyira a tudomány hatalmas »vértjével fegyverzi föl magát, mint inkább a logika és tapasztalat erejére támaszkodik. A deductivus tanokkal szemben az élet tapasztalati czáfolatait állítja oda. Ott a legerősebb, a hol kérlelhetetlen bírálattal mutatja meg azokat az alapúit vett föltevéseket, melyekre az egész szabadkereskedelmi elmélet építve van, mely kiindulási alapnak meg nem állása esetén összeomlik az egész reá helyezett építmény. Rámutat arra, hogy a *laissez faire* hittételei a gazdasági életnek egy különös állapotát, az ember természetének egyik tulajdonságát általánosították minden esetre s hogy egy relative, bizonyos viszonyok között helyes gazdaságpolitikai irányt tüntettek föl föltétlenül helyesnek s állítottak oda gazdasági és politikai megdönthetetlen igazságként.

Az érdekes könyvnek gondolatmenete különben a következő:

Téveseknek mondja a szabadkereskedelmi elmélet tanait s négy fejezetbe foglalja azokat téves voltuk tekintetében. E fejezetek: az individualista tévedés, a capitalista tévedés, a kereskedelmi tévedés és végűi a szabadkereskedelem lélektana és története.

A szabadkereskedelmi rendszert az orthodox gazdasági iskola juttatta – úgymond – diadalra, mely a gazdasági élet jelenségeit tisztán az egyed szempontjából nézi. Ez az iskola figyelmen kívül hagyja azt, hogy egy-egy egyednek az érdekei nem azonosak mindig az összeség érdekeivel. Nem tekint arra, hogy nemcsak egyedek vannak, hanem egymással versenyző

nemzetek is. A classicus iskola művei találóak az egyes üzletember viszonyaira, egyedi érdekeire, de teljesen hasznavehetetlenek abban a tekintetben, hogy egy állam gazdasági politikáját építse azokra.

A magánérdeknek azonosítása a közérdekkel végzetes tévedése a classicus tanoknak, a melyek szerint a közérdek az egyes gazdálkodók magánérdekeinek pusztá összegezése. Pedig ez a fölfogás teljes képtelenség. A munkás magánérdeke az, hogy minél magasabb bérért, minél kevesebbet dolgozzék, – a vállalkozóé, hogy minél olcsóbban termeljen és minél nagyobb nyereségre tegyen szert a fogyasztók rovására. Vájjon közérdek-e mindezek a magánérdek?

A szabadkereskedelem, magában véve, szintén nem közérdek. Lehetséges, hogy a legnagyobb nyereséggel jár az az egyes kereskedőkre, anélkül, hogy hasznára válnék a nagy fogyasztóközönségnek.

Hiszen egy--egy ember a maga magánérdekét lopással is előmozdíthatja egyes esetekben, már pedig a classicus tanok alapján a közérdek a tolvajnak eme magánérdekétől sem különbözik. De mert a valóságban nincsen így, mert nem minden magánérdek, nem minden egyes ember törekvése felel meg a közérdeknek is, – ezért kötelessége az államnak szükség esetén beavatkozni és összehangozást teremteni a magánérdek és az összesség érdekei között.

Az orthodoxus iskola csupán az egyedi érdekeket elemzi, tekintet nélkül azoknak a közhöz való viszonyára. Azt hiszi, hogy a mi jó üzlet az egyed szempontjából, – az már közérdek is. E szerint nem sérti a közérdeket az sem, ha valakit rabló támad meg, s az utas pénzét adja oda, hogy ne bántsa őt. Mert hiszen mind a kettő jó üzletet csinált. A rabló pénzhez jutott, az utas pedig életét mentette meg, a mi többet ér az oda adott pénznél. A közérdekkel nagyon is ellenkezhetik az, a mi az egyéninek megfelel. A közérdeket nem lehet pusztá kereskedelmi szempontok alapján elbírálni.

Az üzletember főérdeke, gazdasági céljainak legfontosabb rugója a minél nagyobb nyereség a csereforgalomban. Ezért forog az egész classicus gazdaságtan a csereforgalom körüi. Ez a szilárd talaj: a Föld az ő lábuk alatt, a melyről azt hiszik, hogy e körüi forog az egész naprendszer. A nemzeti szempon-

tok széles körét tekintve azonban, a csere nem oly kizárólagos fontosságú jelenség, mint az egyes üzletemberre nézve: alsóbbrendű jelenség az a termelés és fogyasztás folyamatával szemben.

Az egyed, az egyes üzletember szempontjából a termelés legfőbb mozgatója a tőke, így a classicus iskola szerint is. Az egész nemzet szempontjából azonban a tőke csak afféle gépolaj. A nemzet szempontjából a pénz és a hitel csak eszköz arra, hogy az egyik ember a másik embernek erői és tanultsága fölött rendelkezék. Ebből a szempontból tehát a magántőke teljesen alávetett jelentőségű dolog; a magántőke fölhalmozás és megtakarítás útján szaporodik, – ellenben a köznek, a nemzetnek „tőkéje polgárainak fölhalmozott tanultságában, megszerzett ügyességében, fejlett szervezetében, s eme tényezők útján a nemzeti területen létező összes termelési tényezők fejlődésében és fejlettségében rejlik. Ezért álokoskodás az individualista szempontokat egyszerűen a közre is alkalmazni, s a szabadkereskedelmiek gyakorlati erősségei a nemzeti tőke és csereforgalom hamis értelmezésén alapúinak.

A laissez faire elve, mint általánosan érvényes elmélet, már régen csődöt mondott, s a legerősebb szabad kereskedelmiek ma már nem is állanak ennek az általános elvnek az alapján, hanem csupán bizonyos különszerű gazdasági okokból ellenzik azt, hogy Angliának és egy másik államnak szabad kereskedelmi forgalmában bizonyos megszorítások történjenek. Okfejtésük nevezetánában a magán üzleti életnek kifejezéseit alkalmazzák a közdolgozókra is, minek eredménye aztán a közvélemény félrevezetése.

Különösen a tőke fogalmával történik nagy visszaélés, a minek szintén a szabadkereskedelmi elméletnek terminológiai s logikai tökéletlensége az oka.

Pedig más a tőke az egyed és más a köz szempontjából. Az egyed szempontjából a tőke merőben merev dolog, mely bizonyos időben csak egy működést végezhet. Az egyed tőkéje pénzből, vagy hitelből áll. A köz szempontjából ellenben a pénz pusztán csereeszköz, a hitel pedig lélektani jelenség. A mi tehát az egyénre a legfontosabb: az egyedi tőke, – az közszempontból nézve nem egyéb, mint egyik embernek egy bizonyos időben a másik fölött gyakorolt gazdasági hatalma. Az igazi nemzeti tőke ezzel szemben az ország területében,

annak természeti, vagy munkával létrehozott erőforrásaiban, népességének tanultságában, akaraterejében, szorgalmában, munkás voltában, ipari és politikai szervezetében rejlik. Az egyedi tőkére nézve helyes szabályok tehát nem alkalmazhatók a nemzeti tőkére, mert az egyedi tőke a nemzeti tőkétől merőben különböző, egészen más fogalom. A tőke tehát e két szempontból két különböző dolgot jelez, melyek föl nem cserélhetők.

A classicus gazdasági iskolának okoskodása pedig nagyrészt a »tőke« eme kétértelműségére van építve. SMITH ÁDÁM például a pénz és hitel értelmében, tehát az egyedi tőke értelmében fogja föl a nemzeti tőkét is akkor, a mikor azt mondja, hogy valamely társadalom ipara csak abban az arányban nőhet, a melyben azt tőkájének nagysága megengedi. A tévedés itt abban rejlik, hogy a nemzeti ipar emelkedésének föltételeit nem az egyéni értelemben vett tőke nagysága szabja meg, hanem a nemzeti értelemben vett tőkéé, t. i. a polgárok ismeretei, ügyessége, szervezete stb. Ezért teljesen téves a szabadkereskedelmi iskola állásfoglalása a védvámokkal szemben, mert azok alkalmat adnak a különböző foglalkozási ágakban való ismeretek, ügyességek megszerzése, vagyis a nemzeti tőke növelésére, a mi védvámok nélkül nem volna lehetséges. Ellenben, hogyha bizonyos nemzeti iparágakat egyszerűen abban hagynak a szabadkereskedelmi rendszer alapján, akkor az azokban szerzett tudás, ügyesség, gyakorlott munkásság egyszerűen elvesz a nemzetre névé. A német és amerikai gazdasági élet mai fejlettsége a német és amerikai gazdasági politikának eredménye, mely lehetővé tette, hogy az ügyesség és tanultság a gazdaságnak minden ágában kifejlődjék. Ha ezek az országok megelégedtek volna azzal a szabadkereskedelmi tanítással, hogy minden ország elégedjék meg azoknak a termelési ágaknak a művelésével, a melyekben a legkedvezőbbben termelhet s a legnagyobb nyereségre tehet szert, – akkor számos iparáguk sohasem fejlődött volna ki, mert hiszen a legkedvezőbbben való termelhetés lehetősége nem volt meg kezdetben; az csupán a helyes gazdasági politika alapján álló gazdasági fejlődés útján jött meg.

SMITH tanainak alapján a német és amerikai védővamos iparfejlesztésre fordított tőkét a mezőgazdaságtól vonták volna el.

Pedig hol volt az a tőke azelőtt? Sehol. Az csupán a polgárok szorgalma, munkásságának s ismereteiknek fejlesztése által állott elő. Anglia története is mutatja a védővámok nyomán való fejlődést, a régi jó gazdasági politika eredményeit. Az állam részéről való *laisser faire* a tehetetlenségnek a bevallása. A vezérlő elv tehát nem a *laisser faire* lehet a gazdasági politikában, hanem a *vouloir faire* és a *savoir faire*.

A szabadkereskedelem elméleti emberei előtt a nemzetgazdaságtan egyedül a kereskedelemnek az elmélete. Az ő világnézetükben a kereskedelem a végcélja minden emberi erőfeszítésnek. Pedig csak az egyes ember termel azért, hogy eladjon. A nemzet ellenben azért termel, hogy fogyasszon, hogy éljen a termeléséből, hogy szaporodjék. Nemzeti szempontból tehát nem végezel a kereskedelem, a csereforgalom, hanem egyedül közbeeső valami, alárendelt eszköz. A kereskedelem a közre nézve nem egyenlő rangú és fontosságú szükséglet a termeléssel és fogyasztással. A kereskedelem nagysága nincsen szükségszerű arányban a nemzeti jóléttel és vagyonossággal. Ellenben a termelés és fogyasztás nagysága sokkal biztosabb jele a köz jólétének.

Még kevésbbé ítéhető meg a nemzeti gazdagság és jólét a külkereskedelmi forgalom nagysága alapján. Minél nagyobb valamely állam s minél sokoldalúbb annak termelése, annál kevésbbé lesz ráutalva a külkereskedelem útján való beszerzésre.

Ezért absurdum a külkereskedelmi forgalomnak az állam egy-egy lakására eső aránya alapján ítélni meg a nemzeti jólétet. Ha a föld Irland kivételével egyetlen állammá egyesülne, – akkor Irland egy-egy lakására 400-szor annyi esnék a külkereskedelmi forgalomból, mint bármely más földrész fiára (Irland népessége ugyanis kb. $\frac{1}{400}$ -része a föld népességének). E szerint tehát Irland gazdasága négyszázszor volna nagyobb az egész föld kerekégeénél. Lord AVEBURY a Timeshez intézet leveleiben annak alapján érvel, hogy Angliában a szabadkereskedelem rendszere mellett mennyivel több jut egy-egy polgárra a külkereskedelem forgalmából, mint más országban.

Azzal érvelnek a free-tradelerek, hogy általános szabadkereskedelem mellett, ha tönkremennének is egyes iparágak, ezzel szemben azonban annál nagyobb fejlődést érnének el más iparágak, ott a hol reájuk a körülmények a legkedvezőbbek.

Éppen ez az érv az, a mely a legegyszerűbb kereskedelmi érdekek kifejezője, – de nem kifejezője a közérdeknek. Igaz, hogy az általános nemzetközi szabadkereskedelem rendszere mellett egyes ipari központok és egyes külterjes gazdálkodású területek nagy föllendülésre tennének szert, azonban ebből éppen nem következik az általános legnagyobb jólét, a termelésnek és fogyasztásnak mindenütt a legjobb alakulása.

Ha az egyik ország ez elvek szerint a legfejlettebb ipar és gazdagság hazája lenne a szabadkereskedelmi forgalom segítségével, – mit használ ez annak az országnak, melynek iparát és jólétét csirájában fojtja meg más iparos, vagy földművelő országok versenye.

A korlátlan nemzetközi szabadkereskedelem óriási kincseket halmozna föl a föld egyes pontjain, azonban a föld legnagyobb részében szegénység uralkodnék. Az imperialista angol szerző erősen hangoztatja a védővámok jelentőségét, gazdaságfejlesztő és védő erejét. Természetesen a megfelelő angol védővámrendszert – különösen egyelőre – egészen más értelemben gondolja el, mint a szárazföld államainak védő vámrendszerét. A brit birodalom különös nagysága és viszonyai – úgymond – sokkal inkább kívánatosá teszik azt a rendszert, a mely kedvezményben részesíti a birodalmi cikkekét s e mellett mérsékelt belső vámokat szed, mint a brit birodalmi vámszövetséget, mely kifelé egységes vámterületet alkotna, teljes szabadkereskedelemmel azon belül. Hangoztatja, hogy egy ily nagy birodalomban még ily belső teljes szabadkereskedelem sem megfelelő, addig a míg a termelési föltételek nem egyenlítődték ott ki. Ilyen birodalmi szabadkereskedelem tette tönkre a római birodalomban Itália parasztságát s ezzel a birodalom igazi alapját.

A szabadkereskedelmi elméletnek egyik leggyerekesebb okoskodása az, a mely azt fejtegeti, hogy a védővám a fogyasztást megdrágítja a fogyasztók kárára s a termelők javára. Különösen az angol free-trade emberei részéről neveltséges ez az állítás. Hiszen a védővám hatása csak akkor alakulhatna úgy, hogyha a szükséges nyersanyagok nem volnának föltalálhatók az egész brit birodalomban. Az iparcikkek meg éppen olcsóbbak lesznek a védővám folytán, mert hiszen az növeli az ipari munkalkalmakat s az ipari termelést.

De vajjon a termelő és fogyasztó érdeke ellentétes-e a gyakorlatban is? A termelő és fogyasztó nem két különböző személy voltaképpen s nem két különböző osztálya a népességnek. Olyan termelő nincsen, a ki nem egyúttal fogyasztó is, és nincs olyan fogyasztó, a kinek jóléte nem függne valamely termelő jólététől. Az az érdekellentét tehát a termelők és fogyasztók között, amelyet a szabadkereskedelmi elmélet me-reven fölállít, nincsen meg az életben. Vajjon a pusztán fogyasztó nők és gyermekek érdekei ellentétesek a termelő férfiakéval?

A szabadkereskedelmi elmélet azonkívül az örök-békét tételezi föl, pedig ez nem létezik politikai téren sem, – még kevésbé a gazdasági téren. Az elmélet különválaszthatja a gazdasági életet a politikaitól. E különválasztás azonban hamisnak bizonyul a gyakorlatban. Számos érdek követeli, hogy az ország gazdaságilag is minél kevésbé függjön a külföldtől, e nélkül egy nemzet sincsen teljes biztonságban. Az elvont gazdasági elméletek vétenek a közérdek ellen, mert látszólag tiszták és logikusak, azok úgy elvontan, – a való életben azonban kiderül az ily elvont következtetésekben az ítélőtehetség hiánya. Nem a kereskedelem, hanem a termelés és fogyasztás szempontja az igazi nemzeti szempont. Igaz, hogy a kereskedelem ösztönzőleg hat a munkamegosztásra, de kérdés, hogy milyen kereskedelem hat így? Nem akármilyen kereskedelem áll a nemzetnek érdekében. Oly kereskedelem, a mely például a nemzet nyersterményeit a külföldre viszi el, holott megokolt volna az, hogy azokat a belföldön belföldi munka által dolgozzák föl, – s amely kereskedelem ily körülmények között idegen kész iparcikkkel áraszt el, s ezáltal idegen munkát fizettet meg a mi fogyasztóinkkal, – az ily kereskedelem káros inkább, mint hasznos. A külkereskedelmi forgalomban tehát nem a kereskedelmi forgalom nagysága, hanem annak természete, minősége az irányadó. Az oly kereskedelem, mely külföldi nyersanyagokat” hoz be, például, s a belföldi munka által végzett földolgozás után kész iparcikkek alakjában viszi azokat a külföldre, – az ily kereskedelem már hasznos nemzeti szempontból, mert megtermékenyíti a nemzeti munkát, munka- és megélhetési alkalmakat eredményez.

De nemcsak gazdaságpolitikai tanai tévesek a szabadkereskedelmi elméletnek, hanem helytelen annak a lélektana

is. Nem a köz, a nemzet szempontjából fogja föl a gazdasági jelenségeket, hanem úgy, mint egyes kereskedő, vagy spekuláns: az egyed szempontjából. És hogy így egyedi alapon magyaráz-hassa meg a gazdasági élet jelenségeit, – e végből megszerkeszt egy a valóságban nem létező fogalmat: az elvont gazdálkodó egyed típusát. Ez az elvont gazdálkodó egyed absolute élelmes, absolute nyereségvágyó – minden körülmények közt vállalkozó szellemű kigondolt valaki. Az orthodoxus iskola már most fölállítja azt a föltevést, hogy gazdasági téren minden ember ilyen. Pedig a való életben az átlagos, a legtöbb ember nem ilyen. Nem ennyire föltétlenül vállalkozó szellemű, nyereséget hajhászó stb., sőt nemcsak hogy a nemzetnek nem minden tagja ilyen, – hanem a valóságban alig van olyan egy kettő. Tehát a manchesteri tanok által általánosnak föltételezett gazdasági tulajdonságok még az üzletemberek világában is csak igen kevésben vannak meg a valóságban. Ily körülmények között az ily elvont »economic man«-ek társadalma a valóságban sehol sem létezik. Pedig a classicus iskola ily economic man-ek társadalmára vonatkozólag állítja föl a korlátlan verseny üdvözítő tanát. És mert a való életben a gazdasági versenyben nem mindenki absolute élelmes, kitartó, nyereszkedő – sőt a túlnyomó nagy többség nem ilyen – igen természetes, hogy a korlátlan verseny nem jár azokkal a föltétlenül áldásos következményekkel a nagy többségre, a közre nézve, mint a hogy azt a szabadkereskedelmi tantétel föltünteti.

Mert a valóságban a verseny, különösen pedig a nemzetközi verseny nem folyik egyenlő föltételek mellett s ezért annak eredményei még nem mutatnak az egyedi képességek hasonló fokára. A védővám arra való eszköz, hogy a nemzetközi versenyben az egyenlő föltételeket megadja. Ha például a gazdasági versenyben álló államok közül az egyiknek viszonyai a termelés, a fejlettség foka tekintetében elsőbbségben vannak a másikkal szemben, akkor bizony ebben a másik, a kedvezőtlenebb helyzetben lakó állam termelőire nézve a védetlen helyzet: a korlátlan verseny, nemcsak hogy nem lesz buzdító hatású, hanem épen visszariasztó lesz az.

Az orthodoxus gazdasági iskola tanainak hamis voltát a történelem igazolja be a legjobban. Angolország nem a szabad-

kereskedelmi politika útján lett naggyá és gazdaggá. Az angol ipar egy „szívós, céljártudó nemzeti protectionista gazdasági politika szárnyam fejlődött naggyá. Céljtudó védővámpolitikával védte meg fejlődésében Angolország a maga iparát a veszedelmes versenytársakkal szemben. Csak a mikor ily helyes gazdasági politika következtében a legerősebb, a leghatalmasabb lett az angol ipar, – akkor nem volt többé mit félnie a külföldi iparczikke versenyétől.

A nagy francia háborúk megsemmisítették a francia, hollandi és spanyol ipar versenyét és páratlan lökést adtak ismét az angol ipar föllendülésének. Pénzügyi okokból, az állami jövedelmek növelése végett azonban súlyos vámokat vetettek ebben az időben nem csupán iparczikkekre, hanem a különböző nyersanyagokra is. A gabonavámok kétségkívül szintén túllóttak a célon. Bizonyos, hogy ezek a vámok sok tekintetben nem voltak valami üdvösek a kereskedelemre. Ily körülmények között azután a kereskedői körök, illetve a befolyásuk alá vett parlament egyoldalú osztályérdekből – támogatva az orthodoxus elmélet sophismái által – a helyett, hogy a vámtarifát a szükségnek megfelelően reformálták volna, – lerombolták azt. Nem az elhalt ágait nyesték le a vámtarifának, hanem levágták annak életerős törzsét is.

A történeti angol államférfiúi politika reformálta volna a vámtarifát. De mit tudtak COBDEN és társai a történelemhez? Sokkal többet törődtek ezek az emberek a saját zsebeikkel, mint a brit birodalom jövődjével és nagyságával. Az ő szemükben a legnagyobb államférfiúi bölcsesség a semmittevésben állott.

Az angol ipar azután még egy nemzedéken köröszűl haladt tovább, abból az erőből táplálkozva, melyet a régi rendszer alatt megszerzett értelmi és erkölcsi tulajdonságokból merített. De fejlődési menetének üteme erősen meggyöngült, úgy hogy egyes versenytársai túl is szárnyalták már. Ha tehát Angolország ismét el akarja a régi vezető helyet foglalni, ismét az ősök okos gazdasági politikájához kell visszatérnie. E végből azonban ez első teendő a sophismákon, hamis logikán, a pszichologia és történelem nemismerésén alapuló téves gazdaságpolitikai nézeteket kiirtani, mert a meddig ez tartja ígézetében az angol közvéleményt, addig minden erőlködés kárbaveszett.

Ekként szerző, a ki az angol védővamos irány híve,

a közgazdasági elmélet helyesebb alapokra fektetését tartja az alap föltételnek a helyes gazdasági politika követésére, hogy a közvélemény ne táplálkozzék téves tanokból s ne induljon félrevezető jelszavak után. S mint előszavában mondja, a helyes gyakorlathoz e téren csak az egészséges elmélet vezethet el.

A fentiekben akartam ismertetni a most annyira alkalomszerű angol közgazdasági dolgozatot, főleg azért, mert eszmenete élénken tükrözi vissza az angol szabadkereskedelmi iránynyal szembehelyezkedő áramlat gondolatvilágát.

A nélkül, hogy állást kellene foglalnunk akár az egyik, akár a másik irányban, vagy valami nagyobb tudományos bonczolást vinni véghez, el kell ismernünk, hogy a munka rendkívül érdekes és tanulságos és különösen a közgazdasági politikusok figyelmére méltó.

Balás Károly.